

Apozicija u hrvatskim gramatikama od polovice 19. stoljeća do danas

Krasniqi, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:261943>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Monika Krasniqi

APOZICIJA U HRVATSKIM GRAMATIKAMA
OD POLOVICE 19. STOLJEĆA DO DANAS
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Monika Krasniqi
Matični broj: 0009077931

APOZICIJA U HRVATSKIM GRAMATIKAMA
OD POLOVICE 19. STOLJEĆA DO DANAS

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Anastazija Vlastelić

Rijeka, 2019.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova _____ izradio/la samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. METODOLOGIJA.....	2
3. POVIJEST HRVATSKE SINTAKSE	3
4. 19. STOLJEĆE: V. BABUKIĆ, A. MAŽURANIĆ I A. VEBER TKALČEVIĆ	5
4.1. Vjekoslav Babukić: <i>Ilirska slovnica</i> (1854)	5
4.2. Antun Mažuranić: <i>Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole</i> (1859)	7
4.3. Adolfo Veber Tkalčević: <i>Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije</i> (1859)	8
5. TOMO MARETIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA (1963)	10
6. JOSIP FLORSCHÜTZ: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA ZA ŽENSKI LICEJ, PREPARANDIJE I VIŠE PUČKE ŠKOLE (1916).....	13
7. IVAN BRABEC, MATE HRASTE, SRETEN ŽIVKOVIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA (1952)	15
8. STJEPKO TEŽAK I STJEPAN BABIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA – PRIRUČNIK ZA OSNOVNO JEZIČNO OBRAZOVANJE (1992).....	16
9. GRAMATIKA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE (1979, 1990, 1995).....	18
9.1. Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika (1979).	18
9.2. Gramatika hrvatskoga jezika (1990)	19
9.3. Hrvatska gramatika (1995)	19
10. RADOSLAV KATIČIĆ: SINTAKSA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA (1986).....	21
11. DRAGUTIN RAGUŽ: PRAKTIČNA HRVATSKA GRAMATIKA (1997)	23
12. JOSIP SILIĆ, IVO PRANJKOVIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA (ZA GIMNAZIJE I VISOKA UČILIŠTA) (2005).....	24
13. HRVATSKA ŠKOLSKA GRAMATIKA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE (2017)	26
14. ZAKLJUČAK.....	28
15. LITERATURA	29
16. SAŽETAK.....	31
17. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLLESKOM JEZIKU.....	32

1. UVOD

Ovaj se rad bavi proučavanjem hrvatskih gramatika od druge polovice 19. stoljeća do danas, a u cilju praćenja opisa apozicija kao sintaktičke kategorije.

Riječ *sintaksa* dolazi od grčke riječi *syntaxis* što znači 'slaganje' ili 'uređivanje'. Sintaksa je dio gramatike koji se bavi rečeničnim ustrojstvom te slaganjem riječi u rečenice. U sintaksi se izlažu pravila o slaganju riječi u rečenice (Barić i sur. 1995: 391), a rečenica je upravo osnovna i najveća jedinica kojom se sintaksa bavi. Ona može imati gramatičko i obavijesno ustrojstvo. Gramatičko se ustrojstvo tiče pravila po kojima se riječi slažu u rečenicu, a obavijesno se tiče zalihosti informacija koje su nam u određenim dijelovima rečenice dane.

Prilikom proučavanja ove teme koristit ću se relevantnim hrvatskim gramatikama s kraja 19. stoljeća te onima koje u 20. stoljeću prate europska i svjetska sintaktička promišljanja, a na kraju ću u svoje istraživanje uključiti i dvije gramatike s početka 21. stoljeća – *Gramatiku hrvatskoga jezika* (2005) Josipa Silića i Ive Pranjkovića te *Hrvatsku školsku gramatiku* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2017).

U ovom će radu biti riječi i o povijesti sintakse, tj. na koji se način sintaksa razvijala u gramatikama, gramatičkim priručnicima i sl. Temeljna su mi literatura za ovu temu bili radovi Diane Stolac (*Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću*, 2005), Sande Ham (*Povijest hrvatskih gramatika*, 2006) i Marka Samardžije (*Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, 2004). Navedena su mi tri rada usmjeravala pozornost na najvažnije gramatike objavljivane od 19. stoljeća do danas na temelju kojih sam analizirala apoziciju, ali i rekla nešto o samom njihovom nastanku, metodologiji te sintaktičkom opisu u njima.

2. METODOLOGIJA

Za proučavanje ove teme koristila sam se hrvatskim gramatikama s kraja 19. stoljeća i onima koje su u 20. stoljeću bile rezultat suvremenih lingvističkih, napose sintaktičkih, promišljanja. Prilikom proučavanja gramatika odlučila sam se za one najpoznatije i one koje su ostavile traga u hrvatskom jezikoslovlju, a posebice u opisu sintakse.

Na samom početku rada bit će riječi o povijesti hrvatske sintakse, relevantne za razumijevanje opisa u gramatikama. Prilikom pisanja toga uvodnoga dijela koristila sam se člankom Diane Stolac *Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću* (2005). Članak mi je puno pomogao zbog jasne metodologije, a na sličan sam način i sama analizirala relevantne gramatike. U pisanju o povijesti sintakse pomogla mi je i knjiga Sande Ham *Povijest hrvatskih gramatika* (2006), koja obrađuje mnoge hrvatske gramatike, a iz koje sam izvukla i relevantne informacije o sintaksi.

Što se tiče 19. stoljeća, odabrala sam tri gramatike na kojima sam pratila razvoj sintakse, a potom i obradu apozicije. To su *Ilirska slovnica* (1854) Vjekoslava Babukića, *Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole* (1859) Antuna Mažuranića i *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije* (1859) Adolfa Vebera Tkalčevića.

S početka 20. stoljeća analizirala sam *Gramatiku hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1963) Tome Maretića te *Gramatiku hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* (1916) Josipa Florschütza.

Drugu polovicu 20. stoljeća obilježava nešto više gramatika kojima je u ovom radu posvećena pozornost. To su: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1952) Mate Hraste, Ivana Brabeca i Sretena Živkovića; *Gramatika hrvatskoga jezika* (1992) Stjepka Težaka i Stjepana Babića; *Gramatika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (1979, 1990, 1995), čija sam tri izdanja proučila i analizirala; *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (1986) Radoslava Katičića, koja je već kao rukopis poslužila u pisanju nekih gramatika te *Praktična hrvatska gramatika* (1997) Dragutina Raguža. Iz novijega je razdoblja promatrana *Gramatika hrvatskoga jezika* (2005) Josipa Silića i Ive Pranjkovića te *Hrvatska školska gramatika* (2017) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

3. POVIJEST HRVATSKE SINTAKSE

Prilikom analiziranja povijesti hrvatske sintakse vodila sam se člankom Diane Stolic *Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću* (2005), koji se bavi upravo analizom nekoliko relevantnih gramatika na temelju kojih se mogu izvući valjani zaključci o razvoju sintakse u hrvatskom jezikoslovlju. Također, poslužila mi je i knjiga Marka Samardžije *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika* (2004) te knjiga Sande Ham *Povijest hrvatskih gramatika* (2006).

O sintaksi se već govori u *Osnovama ilirskoga jezika* Bartola Kašića iz 1604. godine. U toj se gramatici nabroja 13 sintaktičkih pravila, no ona su daleko od današnjeg shvaćanja sintakse. Usljedile su brojne gramatike u kojima je sintaksa bila rubna, tj. njezin je opis bio sveden na sintagmatske odnose.

Do veće posvećenosti sintaksi dolazi krajem 19. stoljeća kada se ona našla u središtu zanimanja i stranih i domaćih jezikoslovaca. Upravo taj razvitak i napredak u shvaćanju sintakse, time i apozicije, bit će u središtu ovoga rada.

Prije nego krenemo u analiziranje hrvatskih gramatika u kojima je stasala sintaksa kao njezin dio, valja nešto reći o načinu na koji su se jezikoslovci služili sintaktičkim jedinicama i na koji su ih način rabili. Sve do druge polovice 19. stoljeća gramatičari su o sintaksi govorili iz perspektive morfologije, služeći se morfološkim nazivljem, pa je te sintakse pravilnije zvati *morfosintaksama*.

Druga polovica 19. stoljeća bila je presudna po tome što su gramatičari nastojali sintaksu odvojiti od morfologije. To se prije svega odnosi na Vjekoslava Babukića i njegovu *Ilirsku slovnici* (1854) i na Adolfa Vebera Tkalčevića te na njegova *Skladanja ilirskoga jezika* (1859). No najveće promjene u razvoju sintakse nastupile su tek u 20. stoljeću u kojem se izdaje velik broj gramatika, a koje svaka na svoj način i sa svojim inovacijama doprinosi razvoju sintakse.

Gramatika koja je obilježila kraj 19. i prvu polovicu 20. stoljeća, a na koju će se ovaj rad mnogo referirati, gramatika je Tome Maretića – *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, koja je izlazila od 1899. do 1963. godine te *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* Josipa Florschütza (1916).

Sanda Ham u knjizi *Povijest hrvatskih gramatika* (2006) navodi da je razdoblje od ilirizma do kraja 19. stoljeća obilježilo djelovanje zagrebačke filološke škole te hrvatskih vukovaca. I jedni i drugi izdavali su svoje gramatike koje se razlikuju po nekim gramatičkim rješenjima. Kao

ilirske najistaknutije gramatičare Ham navodi Vjekoslava Babukića i Adolfa Vebera Tkalčevića. Zbog toga ćemo razvoj apozicije kao sintaktičke kategorije započeti upravo od njihovih gramatika.

U drugoj polovici 20. stoljeća izlazi nekoliko gramatika kojima će se ovaj rad također baviti te na temelju kojih će promatrati razvoj apozicije. To su ponajprije *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Brabec – Hraste – Živković, 1970), *Gramatika hrvatskoga jezika* (Težak – Babić, 1992), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (Katičić, 1986), *Hrvatska gramatika* (Barić i sur., 1979, 1990, 1995) te *Praktična hrvatska gramatika* (Raguž, 1997).

Što se tiče 21. stoljeća, rad proučava *Gramatiku hrvatskoga jezika* (2005) Josipa Silića i Ive Pranjkovića te *Hrvatsku školsku gramatiku* (2017) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

4. 19. STOLJEĆE: V. BABUKIĆ, A. MAŽURANIĆ I A. VEBER TKALČEVIĆ

4.1. Vjekoslav Babukić: *Ilirska slovnica* (1854)

Vjekoslav Babukić godine 1836. izdaje *Osnove slovnice slavjanske narječja ilirskoga*, prvu gramatiku nastalu u koncepciji zagrebačke filološke škole, koja je imala veliku ulogu u učvršćenju štokavštine, Gajeva slovopisa te usmjeravanju ka jekavštini. Velik je značaj imala i za razvitak hrvatskoga jezika iako je kasnije zaboravljena. Babukić je *Osnovu slovnice* smatrao važnim pokušajem da se kajkavci, čakavci i štokavci ujedine u zajedničku štokavštinu koja je postala temelj hrvatskoga jezika. Babukićeva *Osnova slovnice* bila je temeljna slovnica zagrebačke škole i temeljni priručnik iz kojega se učio hrvatski jezik. (Ham 2006: 77)

Godine 1854. Babukić izdaje *Ilirsku slovnicu* koja je u to vrijeme postala jedina i prva potpuna hrvatska slovnica. Babukić se odlučio za tiskanje Slovnice o svom trošku, a ista nikada nije dobila dopuštenje za korištenje u školama jer se smatralo da metodologijom, opsegom i sadržajem nije bila prilagođena školskom obrazovanju. *Ilirska slovnica* nastavila je tradiciju *Osnova slovnice* – nastavlja razvijati štokavštinu na obilježjima zagrebačke norme, no Babukić se u njoj zalaže za jekavštinu, a ne ijekavštinu.

Ilirska slovnica podijeljena je na tri dijela: *Glasoslovje*, *Rječoslovje* i *Stavkoslovje*. Proučavajući dio o sintaksi (*stavkoslovju*), primjećujemo da se Babukić koristio leksikom koji mahom nije pripadao dotadašnjoj gramatikološkoj praksi, pa valja objasniti neke osnovne pojmove. *Kad se jedan pojam na koi drugi tako protegne, da se posljednjim o prvom nešto izreče, onda postane misao, pak ako se ta misao rečmi očituje, onda biva izreka ili stavak.* (Babukić 1854: 348) *Stavak* je, dakle, rečenica. U fusnoti navodi: *Ova reč stavkoslovje upotrebljuje se ovdě sada prvi put.* (Babukić 1854: 348)

Babukićevo je *Stavkoslovje* jako bitan dio njegove *Slovnice* jer se smatra prvom hrvatskom sintaksom u kojoj se opisuje sustav, a ne pojedinačna i rascjepkana pravila o sintaksi padeža ili sročnosti. (Ham 2006: 78) *Stavkoslovje* je u *Slovnici* podijeljeno na tri dijela: *O prostom stavku*, *O sastavljenom stavku* i *O višestučno sastavljenom stavku*. O apoziciji se govori u prvom dijelu – *O prostom stavku*.

Pojašnjavanje imenice (*samostavnika*) i njezinih određenja započinje atributom (*priděvkom*). Navodi mogućnosti kojima se imenica može pobliže odrediti: pridjevom (*pridavnikom* ili *pričaštjem*), brojem (*brojnikom*), zamjenicom (*zaimenom*) i imenicom (*samostavnikom*).

Ovdje ćemo samo pojasniti način na koji Babukić govori o određenju imenice imenicom (*samostavnikom*), tj. o apoziciji. Dakle, kada se jednoj imenici pridruži druga koja se s njom slaže u istom broju i padežu, to nazivamo apozicijom (*pristavkom*). Također, apozicija (*pristavak*) se može još pobliže odrediti pridjevom (*pridavnikom*), brojem (*brojnikom*) i zamjenicom (*zaimenom*), npr. *moj stric tergovac, ova blaga utješiteljica*. (Babukić 1854: 358) Takvi se primjeri u suvremenim gramatikama nazivaju apozicijskim skupovima. U slučaju da je imenica (*samostavnik*), kojoj se dodaje apozicija (*pristavak*), vlastito ime, onda apozicija (*pristavak*) stoji ispred imenice koju određuje, a Babukić navodi primjere: *Car Rudolf habsburgski, Ban hrvatski Nikola Zrinović*. (Babukić 1854: 348) U opasci (*Pazki*) upozorava da se apozicija može dodati i osobnoj zamjenici: *ja, tvoj rođeni brat; mi, vaši vjerni saveznici*. (Babukić 1854: 348)

Babukićeva *Ilirska slovnica* ima važno mjesto u povijesti gramatika, posebice što se tiče sintakse. Koristeći specifičan leksik, u ovom nas radu na dobar način uvodi u obrađivanje sintakse i same apozicije.

U njoj je apozicija objašnjena kao imenica koja se s drugom imenicom slaže i u broju, što će se propitivati u kasnijim gramatikama.

4.2. Antun Mažuranić: Slovnica hervatska za gimnazije i realne škole (1859)

Godine 1839.¹ Mažuranić izdaje *Temelje ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*. To je gramatika napisana u obliku pitanja i odgovora, a bila je namijenjena školskom obrazovanju. Njezina nas jednostavnost može upućivati i na to da ju smatramo školskim udžbenikom. *Temelji* se sastoje od pet dijelova, a to su: *Pravočitanje, Pravopis, Rječih izpitivanje, Rječih slaganje i Glasoudaranje*. Pri pisanju svoje gramatike Mažuranić se služio starijim izdanjima svojih prethodnika, npr. Babukićevim *Osnovama slavjanskim*, a Sanda Ham navodi i Johanna Gustava Friedricha Billrotha kao gramatičara na kojeg se Mažuranić oslanjao. Također, služio se i djelom kajkavca Josipa Đurkovečkoga – *Jezichnica horvatzko-slavinzka*. (Ham 2006: 81) Babukićeva je pravila Mažuranić ponešto izmijenio, neka izbacio, a neka nadopunio, no zadržao se na osnovnim odrednicama koje je sam Babukić zacrtao.

S obzirom na to da je Mažuranić jedno vrijeme predavao na Pravoslavnoj akademiji, njegovi *Temelji* na taj način, kroz nastavu latinskoga jezika, ulaze u školsku upotrebu i formiraju jekavsku štokavštinu koju *Temelji* zagovaraju slijedeći obilježja zagrebačke književnojezične koncepcije.

Godine 1859. izlazi prvo izdanje Mažuranićeve *Slovnice Hervatske za gimnazije i realne škole*. U deset je godina, sve do 1869., izašlo četiri njezina izdanja, što svjedoči o tome koliko je *Slovnica* bila popularna i dobro prihvaćena. U početku joj je namjena bila uporaba u školama, ali kasnije je prerasla u znanstvenu slovnicu.

Na ovome se autoru i njegovu bavljenju gramatikološkim pitanjima nećemo zadržavati zbog toga što njegovoj *Slovnici hervatskoj* upravo nedostaje dio koji se bavi sintaksom. Ono što je važno i što je slijedilo nakon Mažuranićeve *Slovnice*, Veberova je *Skladnja ilirskoga jezika* – izdana iste godine kada i Mažuranićeva *Slovnica*. Sanda Ham ističe da su obje knjige pisane prema načelima zagrebačke filološke škole, pa se međusobno nadopunjuju i zaokružuju onodobnu gramatičku normu. (Ham 2006: 83)

¹ Godine 1842. izlazi Pretisak izdanja iz 1939.

4.3. Adolfo Veber Tkalčević: Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije (1859)

Mnogi jezikoslovci i teoretičari Veberovu *Skladnju ilirskoga jezika* smatraju prvom hrvatskom sintaksom, a činjenica jest da je to prva sintaksa objavljena u zasebnoj knjizi. Sastoji se od *Skladnje slaganja*, *Skladnje djelovanja* i *Skladnje poredanja*. U prvom dijelu autor navodi definicije skladnje, rečenice, predikata, subjekta i sl. Drugi je dio sintaksa i semantika padeža, a u trećem se dijelu bavi redom riječi i rečeničnih dijelova. U *Dodatku*, koji se nalazi na kraju knjige, autor govori o stihotvorstvu te daje svoju opasku na sve napisano – *Opazka pisca skladnje*.

Valja naglasiti i sam uvod u knjigu koji autor započinje riječima: *Skladnja uči, kako se slažu ili skladaju pojedine reči, da od njih postanu izreke, a od ovih čeli govor. Budući pako da se reči u izreci sada s drugimi udesuju ili slažu, sada o drugih vise ili na njih dđluju, sada s drugimi u nđkom redu stoje.* (Veber Tkalčević 1859: 5) Iz toga već vidimo da je pred nama sintaksa koja ucrtava važna obilježja onakve sintakse koju danas poznajemo u suvremenim hrvatskim gramatikama.

Prije apozicije, Veber govori o jednostavnim (*prostim*) i složenim (*razširenim*) rečenicama (*izrekama*). Za *prostu* izreku kaže da se sastoji samo od subjekta i predikata, a ponekad sadrži i kopulu (*Učenik uči.; Bog je pravičan.*). (Veber Tkalčević 1859: 5) Za složenu rečenicu ističe da sadrži i druge riječi koje pobliže označavaju glavne dijelove, npr. *Marljiv učenik uči neprestano.* (Veber Tkalčević 1859: 5)

Nakon toga navodi načine, tj. sredstva kojima se subjekt može proširiti, a to su: *pridavnikom* (pridjevom), koji ima funkciju atributa, npr. *Petar veliki sagradio je Petrograd.* (Veber Tkalčević 1859: 5); *samostavnikom* ili *pridavnikom* (imenicom ili pridjevom), koji imaju funkciju apozicije, npr. *Konzul Ciceron svlada Catilinu.* (Veber Tkalčević 1859: 5)

U *Pazki* upozorava da se apozicija dodaje imenici bez spojnoga glagola, jer onaj glagol, koji postoji u izreci, ima funkciju predikata i odvojiv je od imenskog dijela. Također, navodi da se apozicija, kao i atribut, može i izbaciti, a da se ne promijeni značenje izreke, jer atribut i apozicija služe boljem pojašnjavanju subjekta.

Sljedeće je poglavlje u Veberovoj *Skladnji* posvećeno slaganju *epiteta*, *atributa* i *apozicije* s imenicom koju dopunjuju. *Epitet*, *atribut* i *apozicija* se s imenicom moraju slagati u padežu, a ako je moguće, i u spolu i u broju. U slučaju da imenice u rečenici koje se dopunjuju apozicijom označavaju osobe različitih spolova, svakoj se mora dodijeliti apozicija koja će se slagati s

imenicom/imenom u rodu i broju, npr. *Car Josip i carica Katarina putovahu u Krim.* (a ne *Cari Josipa i Katarina putovahu u Krim.*) (Veber Tkalčević 1859: 14) Kada se u rečenicama apozicija koristi u svrhu izricanja vremena ili uzroka, ista mora stajati u istom padežu kao i imenica koju opisuje ili se ispred nje mora staviti *kano* ili se mora staviti u instrumental, npr. *Kraljem ili kano kralj otvori sabor.* (Veber Tkalčević 1859: 14)

U ovoj je gramatici, u odnosu na Babukićevu *Ilirsku slovnicu*, podrobnije razrađena apozicija što vidimo već po pravilu da se apozicija s imenicom na koju se odnosi ne treba slagati u broju i rodu, već samo u padežu. Također, Veber Tkalčević koristi specifičan leksik i na dosta jednostavan način nastoji objasniti korištenje apozicije.

Nakon obrađenih najvažnijih gramatika i slovnica iz druge polovice 19. stoljeća bit će riječi o gramatikama koje su u 20. stoljeću nastavile tradiciju dotadašnjih gramatičkih načela, ali i prihvatile nove dosege u jezikoslovlju te nas dovele do današnjih gramatika sa suvremenim sintaktičkim načelima i pravilima.

5. TOMO MARETIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA (1963)

Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika Tome Maretića jedna je od dvije najznačajnije gramatike u prvoj polovici 20. stoljeća. Navedena je gramatika doživjela tri izdanja: 1899., 1931. te 1963., u kojem je maknuta stilistika, koja se obrađivala u prethodna dva izdanja.

Maretićeva je Gramatika nedvojbeno najvažnija i najutjecajnija hrvatska gramatika na pregibu stoljeća. Izravno je utjecala na sve buduće gramatike, ali i na stabilizaciju hrvatske gramatičarske norme, premda se velikim dijelom odmakla od dotadašnjih gramatika hrvatskoga jezika.

U Predgovoru drugom izdanju navodi: *U ovom novom izdanju ima mnogo promjena, ali te promjene (upravo popravci) ne diraju u temelje na kojima je građeno prvo izdanje.* (Maretić 1963: 5) Također, kaže i da je u ovom novom izdanju upotrebljavao primjere iz djela hrvatskih pisaca koji dobro govore i pišu hrvatskim jezikom, a pritom i navodi neke od autora (npr. Vuka Stefanovića Karadžića i Đuru Daničića).

Predgovor trećega izdanja potpisan je s „Priređivači“.² Maretić je preminuo 1938. te su Priređivači, tj. Matica hrvatska pripremila treće izdanje zbog, kako navodi u Predgovoru, velike potražnje za Maretićevom gramatikom. Navodi se i to da su Priređivači u dogovoru s Maticom hrvatskom ovo izdanje priredili bez ikakvih izmjena u odnosu na drugo izdanje. Upravo je treće izdanje izvor za analizu u ovome radu.

Sintaksa u Maretićevoj *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* zauzima oko 250 stranica te je podijeljena na četiri velika poglavlja: *Rečenica*, *Sintaksa dijelova govora*, *Sintaksa padeža* i *Sintaksa glagolskih oblika*.

U poglavlju *Rečenica* Maretić najprije objašnjava tri temeljne sintaktičke kategorije: subjekt, predikat i objekt, zatim vrlo detaljno govori o sročnosti (kongruenciji), o redu riječi u rečenici, a potom i o gradnji samih rečenica. Činjenica je da sve to on objašnjava pomoću naziva za vrste riječi.

² Naime, Maretić je preminuo 1938. te su Priređivači, tj. Matica hrvatska, pripremili treće izdanje zbog, kako navodi u Predgovoru, velike potražnje za Maretićevom gramatikom. Navodi se i to da su Priređivači u dogovoru s Maticom hrvatskom ovo izdanje priredili bez ikakvih izmjena prošlog izdanja iz 1931.

Poglavlje *Sintaksa dijelova govora* podijeljena je na manja poglavlja koja nose nazive vrsta riječi: *Imenice, Pridjevi, Zamjenice, Brojevi, Glagoli, Prilozi, Prijedlozi, Veznici, Uzvici* i na kraju *Nijekanje*. O apoziciji govori upravo u prvom poglavlju *Imenice*.

Prije govorenja o samoj apoziciji Maretić navodi spojeve od dvije imenice koje preuzima iz narodnih pjesama: *ljepota djevojka, žutica naranča, crvenika vino* itd. (Maretić 1963: 483) Uz te primjere navodi objašnjenje da se u narodnim pjesmama često javljaju upravo dvije imenice jedna do druge, a svaka od njih ima određenu važnost: jedna je imenica šireg, a druga užeg značenja. Imenica šireg značenja uvijek pojašnjava i pobliže određuje imenicu užeg značenja, pa to pojašnjava na primjeru *ptica lastavica*, koji upućuje na to da je lastavica – ptica, da nije sisavac, ni riba, ni kamen, ni drugo što. (Maretić 1963: 483) Proučavajući te navode, mogli bismo zaključiti da se radi o uvodu u apoziciju, no sljedeća njegova objašnjenja nas vode na drugačije tumačenje.

U daljnjem pojašnjavanju Maretić navodi primjere Vuka Stefanovića Karadžića koje on koristi u prijevodu Novoga zavjeta: *čovjek trgovac, žena udovica* i sl. Tu se Maretić izdaje kao velik Vukov štovatelj i sljedbenik, što su mu neki kritičari njegove gramatike zamjerali.

Potom ističe da na mjestu imenice užega pojma može stajati i osobna zamjenica koju pak pobliže određuje imenica širega pojma. Navodi primjere poput: *ja sam ti se junak oženio, mene starca poslušajte* itd. U slučaju da se na mjestu imenice užeg pojma nađe vlastito ili geografsko ime, tada se imenica šireg pojma može nazivati apozicijom – npr. *car Dušan, knez Mihajlo*. (Maretić 1963: 484) Po tom se iskazu može zaključiti da Maretić apozicijom smatra samo one imenice koje pobliže određuju vlastito ili geografsko ime. To se potvrđuje već u nastavku njegova pojašnjavanja: imenica širega pojma (bila apozicija ili ne bila) može uza se imati svoj dodatak, (Maretić 1963: 484) što potvrđuje u primjerima poput *crna ptica kukavica, profesor slavenske filologije Jagić* itd. Dakle, Maretić navedene primjere spojeva imenica širega i užega pojma ne smatra apozicijama, već samo primjere u kojima se javljaju vlastito ili geografsko ime.

Već na početku govorenja o sintaksi u Maretićevoj gramatici može se zaključiti da se radi o sintaksi kojoj se pristupalo na tradicionalan način. Prije svega, riječ je o redosljedu opisivanja sintaktičkih kategorija pri čemu on subjekt stavlja na prvo mjesto kao najvažniju kategoriju u rečenici. U kasnijim ćemo gramatikama vidjeti da na najvažnije mjesto u rečenici dolazi predikat kao nositelj cijelog značenja rečenice.

Prilikom objašnjavanja apozicije govori o imenicama užeg i šireg značenja, što je novina u odnosu na ostale proučavane gramatike. Također, kada navodi primjere, spominje i njihove izvore (pisana književna djela, narodne pjesme).

6. JOSIP FLORSCHÜTZ: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA ZA ŽENSKI LICEJ, PREPARANDIJE I VIŠE PUČKE ŠKOLE (1916)

Sljedeća je gramatika koja je obilježila početak 20. stoljeća *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* Josipa Florschütza. Gramatika je u više izdanja (1905, 1907, 1916, 1921) izlazila upravo pod tim nazivom. Godine 1940. izlazi pod nazivom *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, a 1941. i 1943. izlazi pod naslovom *Hrvatska slovnica*. Florschützova se Gramatika u školama upotrebljavala punih četrdeset godina, a i pisana je upravo na način da odgovara školskom obrazovanju – pisana je jednostavno, pregledno i navodi puno primjera. Sanda Ham (2006) navodi da je to izvrsna gramatika koja počiva na sebi suvremenom znanstvenoj metodologiji, ali normativnim se rješenjima ne razlikuje u mnogome od svojih suvremenica, Divkovićeve i Maretićeve gramatike.

Florschützova je gramatika prva među hrvatskim gramatikama u kojoj se hrvatski i srpski jezik razlikuju i to na temelju odraza jata. Tako se na početku Gramatike, u poglavlju *Pristup*, kaže: *Hrvati danas pišu ijekavski, Srbi pišu ekavski, a ikavski se ne piše.* (Florschütz 1916: 1) U tom je smislu Gramatika Josipa Florschütza odigrala važnu ulogu jer je služila učvršćivanju maretićevske norme, a s druge strane, nastojala je ono preuzeto od Maretića više približiti hrvatskom jeziku. Maretić se u velikoj mjeri oslanjao na Vuka Karadžića, a to je Florschütz smatrao suviše dalekim od hrvatskoga jezika. Ipak, zaključuje Ham (2006), Florschützova je gramatika jedna od najboljih školskih gramatika, iako u metodološkom smislu nije bila od osobite važnosti kao što je to bila Maretićeva. Metodologija te gramatike i opis apozicije temeljit će se na izdanju iz 1916. godine.

Više od polovice Florschützova gramatike čini upravo *Sintaksa*, koja se vrlo detaljno obrađuje. Dijeli se na poglavlja: *Sintaksa rečenice*, *Sintaksa vrsta riječi*, *Sintaksa padeža* i *Sintaksa glagolskih oblika*. O apoziciji Florschütz govori na početku svoje Gramatike te ju definira kao vrstu atributa. Smatra ju sporednom sintaktičkom kategorijom koja, kao i atribut, dopunjuje glavne kategorije. Konkretno, apoziciju definira kao *imenicu, koja izbliže označuje drugu imenicu ili imeničku zamjenicu i s njome se slaže u padežu, a i u rodu, ako može biti.* (Florschütz 1916: 131) Neki od primjera koje navodi su: *Ban Mažuranić, veliki pjesnik hrvatski, rodio se godine 1814.; Ruža, kraljica cvijeća, veoma se cijeni.; Rijeka Korana istječe iz Plitvičkih jezera.* (Florschütz 1916: 131)

Nakon definicije i primjera u Bilješci se navodi još jedno pojašnjenje koje se tiče rasporeda jedinica u korištenju apozicije i pisanja zareza: *Kad je apozicija sama imenica bez atributa, ona stoji ispred svoje imenice ili iza nje, a redovno dolazi iza zamjenice. Ima li apozicija koji atribut uza se, ona može stajati pred imenicom, ali obično stoji iza imenice i odvaja se zarezom sprijeda i straga.* (Florschütz 1916: 131)

I Florschütz u svom pojašnjavanju sintakse navodi da se ona s imenicom ne mora slagati u rodu i broju, već joj je obveza samo slaganje u padežu. Također, u odnosu na većinu svojih prethodnika, pojašnjava, iako samo u bilješci, i redosljed jedinica u rečenici prilikom korištenja apozicije.

Činjenica da polovica cijele Florschützove gramatike otpada na sintaksu navodi na zaključak da je početak 20. stoljeća označio veliki uspon proučavanja sintakse te donio mnoge novitete koji će se u gramatikama u drugoj polovici 20. stoljeća dodatno razrađivati.

7. IVAN BRABEC, MATE HRASTE, SRETEN ŽIVKOVIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA (1952)

Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića objavljivala se od 1952. do 1970. godine. To je posljednja hrvatska tradicionalna gramatika. Kao glavni dijelovi rečenice, opisani su subjekt i predikat i to sa subjektom na prvom mjestu kao najvažnijom sintaktičkom kategorijom. Nakon opisa subjekta i predikata navode se *Dodaci* – atribut, apozicija, objekt i adverbne oznake. *Dodaci* su rečnični dijelovi koji također odgovaraju na pitanja kao i glavni dijelovi rečenice – subjekt i predikat, a postavljaju se uz subjekt ili uz imenicu te zajedno s glavnim rečničnim dijelovima čine *proširenu rečenicu*.

Nakon opisa atributa definira se apozicija: *Često označujemo поближе imenicu drugom imenicom, koja se s označenom imenicom slaže u padežu. To je apozicija: Učenik Ivan Pavlović ističe se marljivošću.* (Brabec – Hraste – Živković 1952: 168)

Apozicije se s imenicom koju određuju slažu u padežu i uz sebe mogu imati attribute, npr. *vješti kovač Petrović, načelnik nastavnog odjela Prodanović.* (Brabec – Hraste – Živković 1952: 168)

Također, autori su uvrstili i pravilo o pisanju zareza – u slučaju da apozicija i njezini atributi stoje iza imenice koju поближе određuju, apozicija se od ostalih dijelova rečenice odvaja zarezom, npr. *Neretva, naša planinska rijeka, pokretat će snažne turbine.* (Brabec – Hraste – Živković 1952: 169)

I u ovoj se gramatici još uvijek subjekt smatra osnovnom sintaktičkom kategorijom. Pri definiranju apozicije autori navode da se ona s imenicom slaže samo u padežu. Također, suvremeniji pristup sintaksi u ovoj gramatici vidimo i po tome što se obrazlaže i apozicijski skup iako se direktno ne spominje taj termin, već se samo navode primjeri, tj. slučajevi u kojima se uz apoziciju javljaju i atributi.

8. STJEPKO TEŽAK I STJEPAN BABIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA – PRIRUČNIK ZA OSNOVNO JEZIČNO OBRAZOVANJE (1992)

Stjepko Težak i Stjepan Babić godine 1966. počinju izdavati svoju osnovnoškolsku gramatiku pod nazivom *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika* koja je doživjela pet izdanja. Izdanje iz 1973. godine nosi naziv *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, a od 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika – Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*.

Popularna Težak-Babićeva gramatika prva je gramatika u 20. stoljeću u kojoj sintaksa nije objašnjena u istoimenom poglavlju, već je poglavlje naslovljeno *Rečenica*. I ostala su poglavlja naslovljena tradicionalno – *Glasovi*, *Riječi*. Gramatika je pisana jednostavno, pregledno i razumljivo jer je prilagođena osnovnoškolskom obrazovanju, pa se uz sintaktičke definicije i opise navodi velik broj primjera. Zbog toga se ova gramatika svojom metodologijom značajno razlikuje od drugih – kao svoga prvog korisnika vidi učenika kojem sve pomno želi objasniti i prikazati nizom primjera.

U izdanjima do 1973. godine sintaksu obilježava tradicionalan pristup građi. (Stolac 2005: 258) Nakon 1973. slijedila je stanka u izdavanju te gramatike, a sljedeće izdanje izašlo je tek 1992. godine te se smatra prvim suvremenim izdanjem navedene gramatike. U ovom je radu analizirano izdanje upravo iz 1992. godine u kojem se već vidi suvremeniji pristup građi, već po tome što sintaktički opis kreće od predikata, a ne od subjekta kao prije, dodana je kategorija predikatnog proširka i sl. Apozicija, atribut i predikatni proširak ne opisuju se kao rečenični dijelovi nastali preoblikom. (Ham 2006: 223)

Apozicija je smještena u poglavlje o Imeničkim dopunama. Definira se kao imenica koja pobliže određuje drugu imenicu s kojom se slaže u padežu. (Težak – Babić 1992: 210) Zatim se navodi da apozicija uz sebe može imati i atribute te nekoliko rečenica koje to potvrđuju, npr. *Njegova kćerka Marija je najljepša djevojka u selu*. (Težak – Babić 1992: 211)

U ovoj se gramatici opisuje i *apozicijski skup* – skup riječi koji sačinjava apozicija sa svojim atributima. (Težak – Babić 1992: 211) Jedna se apozicija u tom slučaju može odnositi na više imenica.

U slučaju da se apozicija ili apozicijski skup nađe iza imenice koju određuje, između imenice i apozicije se stavlja zarez: *Onda su Mlečići vladali jednim dijelom Istre, te lijepe zemlje na sinjem moru*. (Težak – Babić 1992: 211)

Gramatika Stjepka Težaka i Stjepana Babića jedna je od onih koja na prvo mjesto u sintaktičkom opisu rečenice stavlja predikat, a ne subjekt. I u njoj se spominje pravilo o pisanju zareza ukoliko apozicija u rečenici stoji iza imenicu koju opisuje.

9. GRAMATIKA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE (1979, 1990, 1995)

Godine 1979. jezikoslovci sa Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku (danas Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje) izdaju prvo izdanje gramatike koja nosi naziv *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Navedena je gramatika prva u Titovoj Jugoslaviji koja nosi jednočlano hrvatsko ime u naslovu. Ubrzo je ona označena kao nacionalistička i zbog toga zabranjena za školsku upotrebu. (Ham 2006: 228) No Školska knjiga ju je ipak izdala kao stručnu knjigu. Drugo njezino izdanje izlazi 1990. godine i nosi naziv *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Godine 1995. izlazi njihova gramatika pod nazivom *Hrvatska gramatika*, koja je u neizmijenjenom obliku izlazila sve do 2005. godine.

Sintaksa se u ovoj gramatici temelji na opisu Radoslava Katičića, koji je ustupio rukopis svoje Sintakse³ jezikoslovcima sa Zavoda za oblikovanje gramatike. Sintaksa u Gramatici ima još uvijek vidljiv utjecaj tradicionalnoga jezičnog opisa, ali su očita i rješenja transformacijsko-generativne gramatike, čime je ta gramatika, ali i hrvatsko jezikoslovlje uopće, napravilo značajan iskorak u sintaktičkim opisima. Utjecaj se generativne gramatike vidi u teorijskim dijelovima te posebno u objašnjavanju sklapanja rečenica. (Stolac 2005: 259)

Sintaksa u toj gramatici je vrlo značajna i po tome što u središte rečenice napokon stavlja predikat od kojeg se kreće u sintaktičkom opisu.

Budući da se u izdanjima iz 1979., 1995. i 2005. vide razlike u opisu apozicije, donosimo zaključke analize za sva tri izdanja.

9.1. Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika (1979).

O apoziciji se, kao i o atributu, govori u poglavlju o uvrštavanju rečenica slaganjem, a definiraju se ovako: *Ako je predikatno ime u ishodišnoj rečenici imenica, to se uvršteno predikatno ime druge rečenice uz imenicu ili imeničku zamjenicu u prvoj zove apozicija*. (Barić i sur. 1979: 423), što je oprimjereno primjerima: *Oko kuće stražario Damjan. Damjan je dječarac. Damjan je hrabar*. Atribucijom dobivamo rečenicu *Oko kuće stražario hrabri dječarac Damjan*. (Barić i sur. 1979: 423)

³ Radi se o *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića, čije prvo izdanje izlazi 1986.

Nakon toga navode se rečenični dijelovi u kojima apozicija, kao dio rečeničnog ustrojstva, može stajati: u predikatu (*To je sigurno naš susjed Tonko!*), u subjektu (*Tad mu jedne noći djed Neumijka ispovijedi kako je Toporko nastao.*), u priložnoj oznaci (*Junak – leti možda i danas u sjaju sunca na krilatom konju Jabučilu.*) i u objektu (*Nisam ni danas vidio kapetana Nikolu.*). (Barić i sur. 1979: 423-424)

9.2. Gramatika hrvatskoga jezika (1990)

U izdanju Institutove gramatike iz 1990. godine apozicija je objašnjena identično kao u prethodnom izdanju iz 1979., čak su korišteni i isti primjeri. No dodana su i neka nova objašnjenja i tumačenja.

Tako se navodi objašnjenje da se imenica koja stoji uz drugu imenicu i pritom ju pobliže određuje slaže s njom u padežu, npr. *Njezinu mužu Marku manjkalo je samo pet godine do mirovine., Vozač Joža zna što je u njemu i oko njega.* (Barić i sur. 1990: 373)

Ako je apozicija uvrštena uz imenicu koja je žensko vlastito ime, a koje nema gramatičku oznaku kategorije roda i padeža (npr. Karmen, Ines), ta se imenica s imenima slaže samo u padežu, npr. *Susjeda Ines postala je nekako nespokojna., Sliku svoje kćerke Karmen imao je i sada u lisnici.* (Barić i sur. 1990: 373)

9.3. Hrvatska gramatika (1995)

Izdanje Institutove gramatike iz 1995. godine nosi naziv *Hrvatska gramatika*, a, u odnosu na prethodna dva izdanja, dodan joj je dio o povijesti hrvatskoga jezika.

U poglavlju o gramatičkom ustrojstvu rečenice autori navode da je u tradicionalnim gramatikama apozicija, zajedno s atributom, smatrana osnovnim dijelom rečeničnoga ustrojstva zbog svoga čestog pojavljivanja u rečenicama. No što se tiče sintaktičkog ustrojstva, tj. odnosa apozicije i atributa prema drugim dijelove rečeničnoga ustrojstva, ne smatraju se osnovnim dijelovima te se zbog toga objašnjavaju u poglavlju o zavisnom sklapanju rečenica.

U poglavlju o zavisnom sklapanju rečenica apozicija se objašnjava kao preoblika kojom se imenica jedne ishodišne rečenice uvrštava uz imenicu ili zamjenicu u drugoj na isti način na koji se pridjev uvrštava atribucijom. Imenica tako uvrštena u rečenicu zove se *apozicija*, (Barić i sur. 1995: 563) npr.: od ishodišnih rečenica *Nedaleko od kuće primijetili su psa. I Pas je*

skitnica. dobivena je rečenica *Nedaleko od kuće primijetili su psa, koji je skitnica.*, a potom se zavisna rečenica uvrštava u glavnu kao apozicija uz imenicu te rečenica potom glasi *Nedaleko od kuće primijetili su psa skitnicu*. (Barić i sur. 1995: 563) Apozicija se s imenicom koju određuje slaže u padežu.

Ako se imenica smješta uz vlastito ime, izriče što je tko ili što: *Gospodin Galović stupao svečano prema gradskoj kući*. (Barić i sur. 1995: 563) Apozicija može stajati i uz imeničku zamjenicu: *I vrug je mene grešnika mogao odnijeti u pakao*. (Barić i sur. 1995: 563) Također, apozicija se u rečenici može pojaviti u bilo kojem dijelu osnovnog ustrojstva rečenice: u predikatu (*To su na krovu vrapci pokućarci.*), u subjektu (*Grad Modruš bijeli se vrh čunjastog brijega.*), u adverbnoj oznaci (*Mačak ode pa nađe službu u čovjeka udovca.*) i u objektu (*Čudno je i vidjeti ženu plemkinju u ovom kraju kud se kreće sam krut vojnik.*). (Barić i sur. 1995: 564)

Pri smještanju apozicije uz imenicu gramatičke se oznake moraju podudarati u imenici i apoziciji, a usklađivanje gramatičkih oznaka ostvaruje se kao usklađivanje gramatičkih morfema riječi kojoj je kao apoziciji otvoreno mjesto u rečeničnom ustrojstvu s gramatičkim morfemima riječi koja im otvara mjesto u tom ustrojstvu. (Barić i sur. 1995: 564)

U idućem se poglavlju također navodi da se apozicija s imenicom mora slagati samo u padežu. U slučaju da je imenica muško ime na -a, apozicija je u muškom rodu: *Seljak Imbra provukao glavu kroz prozor svoje kuće i pažljivo osmatra nebo*. (Barić i sur. 1995: 570) Također, u muškom je rodu i apozicija uz muška prezimena na -a: *Da li vi, gospodine Komarica, razumijete to?* (Barić i sur. 1995: 570) U slučaju imenice koja je žensko vlastito ime, a koje nema uobičajene morfeme za kategoriju roda, broja i padeža, već ima morfem Ø, apozicija se s tim imenima slaže u padežu: *Susjeda Ines postala je nekako nespokojna*. (Barić i sur. 1995: 570)

Počevši analizirati Institutovu Gramatiku od njezina najstarijeg izdanja iz 1979. do izdanja iz 1995. nailazimo na mnoge sličnosti, ali i razne dopune u svakom novijem izdanju. Nakon prvog izdanja u kojem se za apoziciju navodi definicija te dijelovi rečeničnoga ustrojstva u sklopu kojih se atribucija može javiti, u drugom je izdanju prisutno i poglavlje o slaganju apozicije s imenicom u padežu. Što se tiče izdanja iz 1995. godine, autori detaljnije razrađuju važnost apozicije kao sintaktičke kategorije, ali posvećuju joj pažnju i kao dijelu koji se vrlo često pojavljuje u ustrojstvu rečenice u hrvatskom jeziku. Također, u tom se izdanju navodi i puno više primjera te slučajevi u kojima se apozicija može javiti uz imeničku zamjenicu, u predikatu, subjektu, objektu i adverbnoj oznaci.

10. RADOSLAV KATIČIĆ: SINTAKSA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA (1986)

Godine 1986. izlazi godinama pripremana *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića. To je četvrta hrvatska sintaksa izdana kao zasebno djelo.⁴ Katičićeva Sintaksa zauzima važno mjesto u povijesti hrvatskih gramatika te je to naša jedina posve cjelovita sintaksa jer je u njoj objedinjeno sve ono što se o sintaksi moglo naći razasuto po mnogim gramatikama.⁵ Iako po mnogim stvarima hvaljena, kritičari su upućivali i mnoge kritike njezinoj metodologiji. Nisu ju smatrali odveć suvremenom, a ni preciznom i dosljednom. (Ham 2006: 233)

Apozicija se u Katičićevoj Sintaksi, uz atribut, predikatni proširak, infinitivizaciju i nominalizaciju, smješta u dio o preoblikama ustrojstva pri zavisnom sklapanju rečenica.

Katičić *apoziciju* definira kao preobliku kojom se predikatna imenica jedne ishodišne rečenice uvrštava uz imenicu u drugoj jednako onako kako se pridjev uvrštava atribucijom. (Katičić 1991: 448) Pri tome se apozicija s imenicom uz koju stoji slaže uvijek u padežu, a može se slagati i u broju i u rodu. (npr. iz ishodišnih rečenica *Čovjek se vraća zemlji* i *Zemlja je majka*, preoblikom možemo dobiti rečenicu *Čovjek se vraća zemlji koja je majka*. Sljedeći korak je pretvaranje predikatne imenice *majka* u apoziciju, tj. njezino uvrštavanje u glavnu rečenicu, pa rečenica glasi: *Čovjek se vraća zemlji majci*. Imenica *majka* tu je apozicija imenici *zemlja*.) (Katičić 1991: 449)

Također, govori i o rasporedu jedinica u takvim rečenicama. Apozicija može stajati ispred ili iza imenice na koju se odnosi, a to ovisi o frazeološkim navikama, pa se govori o neobilježenom ili neutralnom i obilježenom redu riječi.

Apozicije često stoje uz vlastita imena te na taj način poblize označuju osobu koja nosi navedeno ime. Položaj apozicije u takvim je slučajevima stilski neutralan ispred vlastitoga imena. Npr. Katičić navodi primjere: *Mladi kipar Lacković dođe preko Božića iz Münchena u Pariz.*; *Obilazi me doktor Olga*. itd. (Katičić 1991: 450)

U slučajevima kada se želi između imenice i apozicije koja ju poblize određuje naznačiti povezanost, povezuje ih se crticom: *Imao si oca-diva.*; *Prati ju uzdah roba-ubogara*. (Katičić

⁴ Uz *Skladnju ilirskoga jezika* (1859.) A. Vebera Tkalčevića te *Nauke o izreci* (1880.) i *Sintaksa za školu* (1881.) Matije Divkovića.

⁵ Kako je rečeno, još kao rukopis poslužila je gramatici Zavoda za jezik iz 1979.

1991: 450) Također, crticom se spajaju i imenice s apozicijom kada se samo drugi član složenice sklanja, npr. *Sluge zove Smail-aga...* (Katičić 1991: 451) (npr. u genitivu bi složenica glasila *Smail-age* – dakle sklanja se samo drugi član). Crtom se povezuju i imenice koja jedna drugu ne određuju, već se njima samo izriče cjelina, npr. *Ipak, na kraju, žena – čovjek – zemlja, tu nam je mjesto srcu, i sve što treba njim ogrijati.* (Katičić 1991: 451)

Apozicija može stajati i uz zamjenice: *Ja sirota ne smijem iz kuće.; Rugaj se, rugaj starini, ti zelena šibo.* (Katičić 1991: 451)

Na kraju Katičić navodi da se apozicija ponekad može javiti i kao rečenica, pa tada govorimo o zavisnoj rečenici unutar glavne, kojoj su uklonjeni svi zalihosni elementi koji se javljaju već u rečenicama prije ili je značenje same rečenice poznato i bez njih (Katičić 1991: 451).

Katičićeva je Sintaksa najveća sintaksa hrvatskoga jezika, a imala je velik utjecaj i na svoje prethodnike (još kao rukopis) i na svoje sljedbenike. Ondje navodi mnogo primjera te detaljno objašnjava na koji način nastaje apozicija u rečenici te koje su ishodišne rečenice koje dovode do stvaranja apozicije. Katičić u sklopu apozicije govori i o obilježenom i neobilježenom redu riječi koji ovisi o smještanju apozicije ispred ili iza imenice koju dopunjuje, o pisanju crtice u slučaju da se jedna imenica ne sklanja i sl.

Iako je Radoslav Katičić vrlo detaljno nastojao iznijeti sintaktičku građu u svom velikom djelu, kritika mu je mnogo zamjerala samu metodologiju njegova rada, nesustavnost, ali i odabir i razredu primjera.

11. DRAGUTIN RAGUŽ: PRAKTIČNA HRVATSKA GRAMATIKA (1997)

Praktična hrvatska gramatika Dragutina Raguža izlazi 1997. godine. Naslov je gramatike u potpunosti opravdan jer je ona doista praktična – na vrlo jednostavan način prenosi gradivo, namijenjena je širokom krugu korisnika, ima puno jezičnih savjeta, obilje tablica i primjera. Sastoji se od morfologije i sintakse, a na samom se kraju nalazi poglavlje o intonaciji i naglascima.

Raguževa gramatika počiva na metodologiji objasnidbene i funkcionalne gramatike (Stolac 2005: 262) pa zato možemo reći da se ova gramatika razlikuje od svojih prethodnica ponajprije po rasporedu građe te suvremenih, u svakodnevnoj komunikaciji vrlo čestih primjera. Prilikom objašnjavanja gramatičkih pravila Raguž se koristi tekstovima svih funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika.

Sanda Ham (2006) ističe da Raguž svoju gramatiku ne piše po uobičajenom postupku koji slijedi ostale naše suvremene gramatike jer ne iznosi normativna pravila, već prednost u potpunosti daje upotrebnim oblicima, dakle onome što se u jeziku više upotrebljava. (Ham 2006: 239)

Dio o sintaksi započinje objašnjavanjem temeljne rečenice u kojoj postoji pet osnovnih kategorija u kojima se riječi mogu naći, a to su predikat, subjekt, objekt, atribut i priložna oznaka.

Apozicija se spominje u sklopu atributa i Raguž joj se vrlo malo posvetio. Navodi da u položaju atributa mogu stajati i imenice koje se zovu *apozicije* te da nije uvijek jasno koja je od imenica u rečenici upravo apozicija, npr. *Starina susjed dolazi često k nama.; N.N, predsjednik općine, bio je uspješan.* (Raguž 1997: 332)

Raguž se opisivanju apozicije posvetio manje nego neki stariji jezikoslovci, npr. Maretić i Florschütz. Navodi primjere rečenica s apozicijama, ali s velikom nesigurnošću kaže da nije uvijek jasno što je ustvari apozicija u rečenici. Time ustvari on opravdava naslov svoje gramatike – praktičnost je osnovna svrha te gramatike jer joj je primarna uporaba a manje sam opis jezika.

12. JOSIP SILIĆ, IVO PRANJKOVIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA (ZA GIMNAZIJE I VISOKA UČILIŠTA) (2005)

Gramatika hrvatskoga jezika Josipa Silića i Ive Pranjkovića, koja izlazi 2005. godine, nezaobilazan je priručnik u bavljenju hrvatskim jezikom, bilo u znanstvenom, bilo u praktičnom smislu. Sastoji se od četiri dijela: *Fonologija, Morfologija, Sintaksa i Funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnog jezika*.

U poglavlju o sintaksi prvo se govori o sintaksi riječi i oblika, zatim o rečenici kao jezičnoj jedinici te iskazu kao komunikacijskoj jedinici. Novina u odnosu na prijašnje gramatike podjela je nezavisnosloženih rečenica među kojima nema isključnih i zaključnih. Potom se govori o ustrojstvu teksta, a i u ostalim dijelovima gramatike možemo vidjeti da su se autori posvetili upravo ustrojstvu teksta i tekstnim odnosima. Na kraju sintakse govori se o obavijesnom ustrojstvu iskaza te o funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika.

Apoziciju Silić i Pranjković smještaju u poglavlje koje nosi naziv *Nesamostalni članovi rečeničnoga ustrojstva*. Atribut i apozicija, koji se uvrštavaju u ovu kategoriju, smatraju se nesamostalnim rečeničnim dijelovima zbog toga što u rečeničnom ustrojstvu nemaju istu važnost koju imaju predikat, subjekt, objekt i priložne oznake. Oni se u rečenicu ne uvrštavaju izravno, već preko glavnih dijelova.

Dakle, *apozicija* je, kao i atribut, nesamostalni rečenični dio, čiji naziv dolazi iz latinskoga jezika (*appositum*), u kojem znači nešto što je priloženo, ono što je dodano ili postavljeno uz nešto. Apozicija se s imenicom koju pobliže određuje slaže u rodu, broju i padežu, ali to nije nužno pravilo, tj. puno je slučajeva u kojima to slaganje izostaje. Glavni se razlog neslaganja tiče imenica, koje nisu promjenjive po rodu, pa se jedna drugoj ne mogu prilagođavati, npr. *grad Koprivnica*. (Silić – Pranjković 2005: 313) Također, neke imenice u hrvatskom jeziku nisu promjenjive po broju pa dolazi do neslaganja u broju između imenice i njezine apozicije, npr. *selo Bošnjaci*. (Silić – Pranjković 2005: 313) Naposljetku, postoje i imenice koje se sa svojom apozicijom ne mogu slagati ni u padežu, npr. *Nastupili su u dvorani „Vatroslav Lisinski“*. (Silić – Pranjković 2005: 313)

Apozicija, kao sporedni rečenični dio, može biti uvrštena uz imenski predikat (*Ono je moj prijatelj Danijel.*), uz subjekt (*Teta Lidija ima psa.*), uz objekt (*Posudio je knjigu bratu Ivanu.*), uz priložnu oznaku (*Studiram u gradu Rijeci.*), uz imenicu u službi nesročnoga atributa (*Prodan*

je auto tete Mire.) i uz imenicu u službi apozicije (*To je vlasnik stana Roko.*) (Silić – Pranjković 2005: 313)

Što se tiče apozicije i redoslijeda riječi u rečenici, ona obično stoji ispred imenice koju pobliže određuje, ali može stajati i iza nje – u tom se slučaju odvaja zarezom, npr. *Ovo je Petar, naš susjed.* (Silić – Pranjković 2005: 314) U takvim slučajevima možemo govoriti o stilski obilježenom redu riječi. Ako se apozicija proširi atributom, radi se o stilski neobilježenom redu riječi, npr. *Ovo je Petar, naš prvi susjed.* (Silić – Pranjković 2005: 314)

Gramatika Josipa Silića i Ive Pranjkovića nudi suvremen opis apozicije kao člana rečeničnoga ustrojstva pri čemu se, za razliku od ostalih suvremenih gramatika, ističu i njezina pragmatična obilježja. Dakako, u Gramatici se, koja je u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom, daje jasno razložena definicija apozicije, govori se o slaganju apozicije s imenicom u padežu, ali i razlozima neslaganja u broju i rodu.

13. HRVATSKA ŠKOLSKA GRAMATIKA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE (2017)

Hrvatska školska gramatika Lane Hudeček i Milice Mihaljević, a u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, izašla je 2017. godine, a nakon nekoliko je mjeseci objavljena i na internetskim stranicama te tako postala prva gramatika koja je u cijelosti dostupna svim korisnicima interneta. U prvom je redu namijenjena učenicima osnovnih i srednjih škola, pa, u skladu s time, na vrlo jednostavan način pojašnjava gramatička pravila.

U *Gramatici* se navodi danas već općeprihvaćena definicija apozicije: *Apozicija je imenica koja pobježe označuje drugu imenicu i s njom se slaže u padežu.* (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>) Apozicija se s imenicom koju pobježe određuje ne mora slagati u rodu i broju ili barem u jednoj od te dvije kategorije. Navode se i primjeri za takva neslaganja: neslaganje u rodu (*rijeka Dunav*), neslaganje u broju (*grad Križevci*), neslaganje u rodu i broju (*selo Bošnjaci*). (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>)

Ako apozicija uz sebe ima i neke dopune, npr. attribute, radi se o *apozicijskom skupu*. To možemo vidjeti u primjeru *Novi učenik Marko svidio se cijelomu razredu.* (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>) U navedenom je primjeru, pridjev *novi* atribut koji dopunjuje imenicu i njezinu apoziciju – *učenik Marko*.

Također, prisutna su i pravila o pisanju zareza. U slučaju da se apozicija ili apozicijski skup u rečenici nađe iza imenice koju dopunjuje, odvaja se zarezom od ostatka rečenice: *Ana Horvat, nova učiteljica, svima nam je simpatična.* (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>)

Što se tiče sklanjanja, apoziciju je potrebno sklanjati u rečenicama te se nepravilnima smatraju rečenice poput: *Kupali smo se na jezeru Jarun.* (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>) Ta bi rečenica pravilno glasila: *Kupali smo se na jezeru Jarunu.* Apoziciju nije potrebno sklanjati kada se radi o imenima, npr. *Dječji vrtić Tratinčica, G Dječjega vrtića Tratinčica, D Dječjemu vrtiću Tratinčica.* (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>)

U poglavlju o apoziciji navodi se još i slučaj u kojemu su se engleski izrazi udomaćili u hrvatskom jeziku, a koji su sačinjeni od jedne sklonjive i druge nesklonjive imenice, npr. *strip crtač, Star Wars obožavatelji.* U hrvatskom standardnom jeziku je pravilno: *crtač stripova, obožavatelji Star Warsa.* (<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>)

Ova najnovija hrvatska gramatika opisuje apoziciju na način koji je prilagođen učenicima osnovnih i srednjih škola. Autorice u njoj daju vrlo jednostavnu definiciju sintakse te vrlo jednostavne primjere, a vrlo jednostavnim, tipičnim primjerima te tabličnim prikazima omogućuje još lakše snalaženje u pojedinim cjelinama.

14. ZAKLJUČAK

Tema ovoga završnog rada bio je opis apozicije u gramatikama od polovice 19. stoljeća do danas. Kao izvore za istraživanje koristila sam 12 hrvatskih gramatika koje su svojom metodologijom i načinom izlaganja građe ostavile traga u hrvatskom jezikoslovlju.

Krenula sam s analiziranjem najstarijih gramatika te sam se odlučila za Babukićevu Ilirsku slovnici, Mažuranićevu Slovnicu hrvatsku za gimnazije i realne škole te Tkalčevićevu Skladnju ilirskoga jezika za niže gimnazije. Nakon analiziranja apozicije te općenito sintakse u tim gramatikama shvatila sam da je apozicija kao sintaktičke kategorije imala relativno čvrste temelje već na samim počecima hrvatske sintakse, one čije su temelje zacrtali V. Babukić i A. Veber Tkalčević; već je sa njima započelo razmatranje apozicije kao rečeničnog člana koji opisuje druge imenice, a pritom se s njima slaže u padežu.

Svaka sljedeća gramatika koju sam proučila ponudila mi je više li manje različit uvid u sintaksu i otvorila nove vidike te sam počela samostalno donositi i neke zaključke. Što se tiče prve polovice 20. stoljeća, razmatrala sam Gramatiku hrvatskoga ili srpskoga jezika Tome Maretića te Gramatiku hrvatskoga jezika Josipa Florschütza. Najviše sam se posvetila drugoj polovici 20. stoljeća iz razloga što je sintaksa u tom razdoblju doživjela preporod i postala središnji dio hrvatskih gramatika. U sklopu te druge polovice stoljeća analizirala sam gramatike Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, gramatiku Stjepka Težaka i Stjepana Babića, gramatiku Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića, Sintaksu Radoslava Katičića te gramatiku Dragutina Raguža. Koristeći se dvjema suvremenim gramatikama (Hrvatska školska gramatika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Gramatika hrvatskoga jezika Josipa Silića i Ive Pranjkovića), posvetila sam se i sintaksi 21. stoljeća.

Na kraju valja reći da se apozicija i u današnjim gramatikama smatra nesamostalnim rečeničnim članom koji upotpunjuje glavne članove, ali joj se posvećuje više pozornosti nego npr. u 19. stoljeću, kada se najčešće obrađivala kao manje važan dodatak u rečenici.

15. LITERATURA

1. Babukić, Vjekoslav. Ilirska slovnica. Zagreb, 1854.
2. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika. Zagreb: Školska knjiga, 1979.
3. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. Gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb: Školska knjiga, 1990.
4. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. Hrvatska gramatika. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
5. Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten. Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: Izdavačko poduzeće Školska knjiga, 1952.
6. Florschütz, Josip. Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole. Zagreb, 1916.
7. Ham, Sanda. Povijest hrvatskih gramatika. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2006.
8. Katičić, Radoslav. Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Zagreb: Globus nakladni zavod, 1991.
9. Maretić, Tomo. Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
10. Mažuranić, Antun. Slovnica hervatska za gimnazije i realne škole. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2008.
11. Raguž, Dragutin. Praktična hrvatska gramatika. Zagreb: Medicinska naklada, 1997.
12. Samardžija, Marko. Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.
13. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
14. Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Zagreb, Školska knjiga, 1992.
15. Veber Tklačević, Adolfo. Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije. Beč, 1859.

Internetski izvori:

1. Hudeček, Lana. Nova gramatika hrvatskoga jezika
<file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/P01.pdf>
2. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Hrvatska školska gramatika, 2017.
<http://gramatika.hr/pravilo/apozicija/81/#pravilo>
3. Stolac, Diana. Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću. U Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2005.
file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/11_Stolac.pdf

16. SAŽETAK

Tema je ovoga završnog rada apozicija, a preko nje i povijest same sintakse te njezin razvitak. U radu je obrađen niz gramatika od polovice 19. stoljeća do danas na kojima se prati razvoj apozicije te važnost koju je dobila nakon dva stoljeća. Ono što se tijekom svih tih godina nije mijenjalo relativno je ujednačena definicija apozicije koja kaže da je to imenica koja dopunjuje drugu imenicu i s njom se slaže u padežu. Premda je u pojedinim gramatikama više ili manje mijenjan njezin gramatički opis, na koncu se može zaključiti da je svaka imala cilj opisati apoziciju kao sporedni rečenični član koji, kao i apozicija, dopunjuje glavne članove.

Za postavljenu temu i cilj rada uzeta je u obzir i povijest hrvatske sintakse, koja je opisana na temelju triju djela: *Povijest hrvatskih gramatika* (2006) Sande Ham, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika* (2004) Marka Samardžije i *Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću* (2005) Diane Stolac.

KLJUČNE RIJEČI: gramatika, sintaksa, apozicija, nesamostalni rečenični član, hrvatski jezik

17. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLISKOM JEZIKU

TITLE: Apposition in croatian grammars in the 20th century

KEYWORDS: grammar, syntax, apposition, dependent sentence part, Croatian language